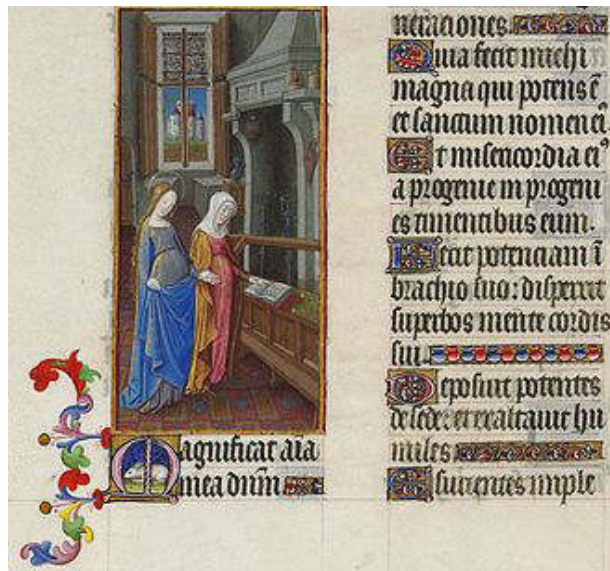

JOHANN SEBASTIAN BACH: MAGNIFICAT

1723 karácsonyának első napján a lipcsei Tamás templomban hangzott fel először Bach Magnificatja, a zeneköltő máig egyik legnépszerűbb, legcsodálatosabb alkotása.

A mű címe a Lukács Evangéliumában található Mária himnusz latin nyelvű szövegkezdetéből származik: „Magnificat anima mea Dominum”: „Magasztalja az én lelkem az Urat”. Ez a bibliai rész - mint az Újszövetségben található három nagy dicshimnusz egyike -, a középkortól kezdve fontos szerepet töltött be a keresztény liturgiában. A Mária-himnusz szövegét felhasználó egyszólamú ősi gregorián dallamokat, a Magnificatokat, a szöveg érzelmi tartalmának megfelelően, gazdagon díszített, ünnepélyes dallamstílussal különböztették meg, és a vecsernye kiemelkedő részén énekelték. A reformáció korában a Magnificat dallamok némelyikét, a belőle kialakuló több tételes nagy egyházzenei műfajjal együtt, a lutheránus istentisztelet is ezzel a „kiemelt” funkciójával vette át. Így, amikor Bach egy karácsonyi vecsernyére Magnificattal lépett a nyilvánosság elé, több évszázados hagyomány folytatójává és betetőzőjévé vált.

A tradíció szelleméhez való ragaszkodás a kompozíció születésének évében külső indítékokkal is magyarázható. 1723: a zeneszerző lipcsei beiktatásának éve, ekkor került főzeneigazgatóként a nagy múltú német polgárváros vezető evangélikus templomainak élére. Hivatalba lépésekor – Bachnak a városi tanáccsal kötött szerződése szerint – nem volt szabad megváltoztatnia a zenés istentisztelet addig kialakult rendjét, ezért lehetett kézenfekvő számára - a liturgiába a hagyományoknak megfelelően illeszkedő – Magnificat komponálása.

A karácsony örömteli, boldog hangulatához ez a műfaj szövege alapján is megfelelően kapcsolódhatott. Spitta, a neves Bach-kutató feltételezi, hogy a puritán szellemű tanács tiltakozása ellenére Bach idejében még élhetett az evangélikus templomokban a karácsonyi történet megjelenítésének szokása, jászol felállításával, a bibliai történetet megszemélyesítő szereplőkkel. Így 1723-ban, mint egy ilyen népi színjátékot kiegészítő és ünnepi fénybe vonó „színpadi zene” hangozhatott el a Jézus születésének örvendő Mária dicsőimnuszba Bach megzenésítésében.

Érdekes, hogy bár ebben a korban már általánosan ismerték Luther erőteljes német fordításában a Bibliát, Bach mégis a szöveg latin nyelvű változatát vette alapul. A lipcsei protestáns istentiszteletben különlegesen archaikus, ünnepi jellegű volt a latin nyelvű egyházi zenének: nagyon is tudatos lehetett tehát Bach választása. A megkülönböztetett műgond azonban nem csak a műfaj és a

szöveg kiválasztásában, hanem a zenei megvalósítás minden részletében is megmutatkozik.

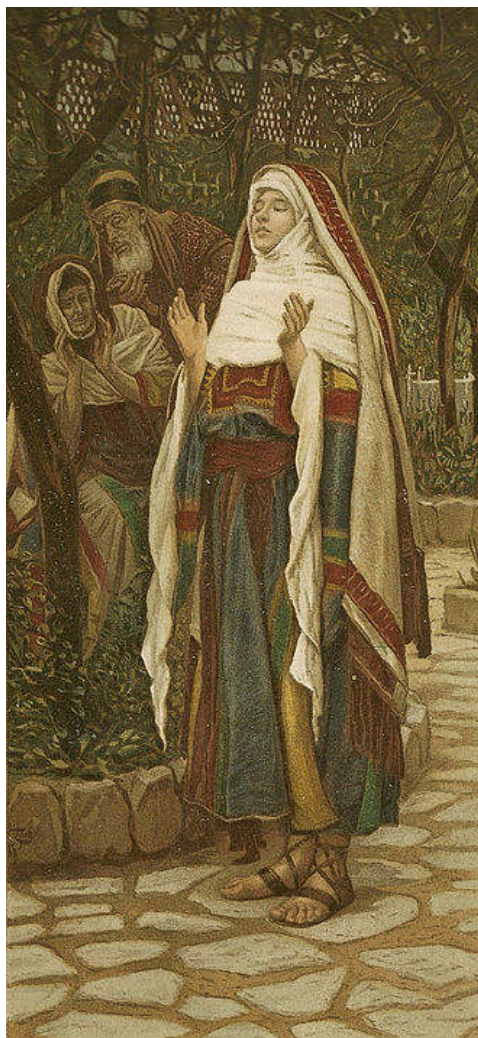
A kompozíciónak ma két változatát ismerjük. 1723-ban bemutatott első formájában Esz-dúr volt a mű alaphangneme, előadói apparátusa pedig a legmonumentálisabb Bach-passiók, kantáták színes barokk együttesét igényelte. Az ötszólamú vegyes kórushoz két szoprán, alt, tenor és basszus szóló csatlakozott, a vonósok és fúvósok karát pedig orgonakíséret és timpani egészítette ki.

A mű felosztásában, belső elrendezésében a zeneszerző korabeli olasz mesterek, Albinoni, Lotti, Durante Magnificatjait vette alapul. A bibliai szöveget 11 tételre osztotta, úgy hogy a himnusz egy-egy mondatát a szöveg költői tartalmának megfelelő zenei tételbe ötvözte. A barokk dramaturgia jellegzetes vonását figyelhetjük meg azonban abban, hogy Mária monológját nem egyetlen női szólóhanghoz kötötte Bach: a himnuszban kifejezett érzéseket, gondolatokat azzal emeli általánosan emberi érvényűvé, hogy alkalmanként nem csak női hang, hanem kórus is, tenor, vagy basszus-szólo is megszólaltathat egy-egy Mária himnuszsort.

A Bibliára épülő tételek közé a mű első megfogalmazásában még két német és két latin nyelvű népszerű karácsonyi korál feldolgozását is beillesztette a zeneszerző. A kompozíciót befejező szám végül a zsoltárokat és himnuszokat lezáró un. doxológia, mely a Szentháromság dicsőítő szövegére készült.

A műnek már ebben az első formájában is nagy sikere és komoly visszhangja lehetett, mert Bach 1730-ban ismét elővette és átdolgozta az újabb előadások számára. Ezt a későbbi változatot fél hanggal alacsonyabbra transzponálta: így lett a Magnificat alaphangneme a mai előadásokból ismert D-dúr. A mű néhány hangszerelésbeli újdonsága mellett a komponista másik jelentős változtatása az volt, hogy kihagyta a négy karácsonyi korálfeldolgozást, mely ünnephez kötött aktualitást biztosított a darabnak. Ebben a változatában a 12 tételű Magnificat a befejező Gloria tétel kivételével teljes egészében a bibliai Mária-himnusza épül.

Összehasonlítva Bach más egyházzenei alkotásaival, a kantátákkal, passiókkal, szembevetve, hogy a korálokön kívül hiányoznak a Magnificatból a recitatívók és a kortárs költői szövegekre készült lírai betétáriák. A darab szólóhangra szerzett tételeiben nincs „da capo” formarész sem, mely a korabeli praxisban az ária kezdetének visszatérését jelentette volna. Az elmondottak mind hozzájárulhattak a kompozíció – a Bach-művek között is - páratlan koncentráltságához, egy tömbből faragottságához. Zenei nyelve nem csupán a szöveg illusztrációja: ez a Bach-zene a himnusz mondanivalójával, drámai szerkezetével szinte egylényegűvé vált.

James Tissot: Magnificat (Brooklyn Museum)

Nagyszabású kórustétellel indul a darab, melynek alaphangvétele az öröm és a hála kifejezése a „Magasztalja az én lelkem az Urat” latin szövegére („Magnificat anima mea Dominum”). A kórus belépését zenekari bevezetés előzi meg, melynek ünneplő, derűs főtémája a kórus ujjongó témaanyagát is megelőlegezi. A fényes, világos dúr-hangzást a fuvolák, oboák és trombiták virtuóz szólama is kiemeli.

Mezzoszoprán ária következik. Szövege szerint itt is az öröm megjelenítése Bach célja: „És örvendez az én lelkem megtartó Istenemben” („Et exultavit spiritus meus...”). Mégis, a nyitókórus ujjongó örömhanga után mennyire más ez az öröm! Naiv, szinte gyermeki a felugró dúr-hármashangzatból kibontakozó áradó, olaszos dallamosságú zenei világ. Az ária zenekari bevezetésében jól megfigyelhető Bach jellegzetes örömrítmusa, az anapaestusok játékos lüktetése.

A 3. számú szopránária és az ezt követő kórustétel szorosan összetartozik, egymás szerves kiegészítője. Tartalmilag két gondolat köré fonódik a tételpár:

- 1) „Hogy rátekintett szolgálólányának megalázott állapotára” („Quia respexit humilitatem”), 2) „Mert íme mostantól boldognak mond engem minden nemzedék” („ecce enim ex hoc beatam...”). Az ária hallatlan kifejező erővel, plaszticitással jeleníti meg Mária alakját: az oboa hajlékony dallamvonalával szemben a szoprán téma csodálatos érzékenységgel követi a szöveg minden érzelmi rezdülését, emberi gesztusait! Az első gondolatot, a megalázott Máriára „rátekintő” kegyelmet lefelé hajló téma érzékelteti, majd a szöveg második részének boldogság-hangját felfelé ívelő folytatás jelképezi. A mondat befejező képére, a „minden nemzedék”-re szín pompás kórustételt komponált Bach, melynek gazdag polifóniája embertömegek kavargását idézi.

A kórustételt 5. számként continuoval kísért basszus ária követi. Szövegének magyar fordítása így hangzik: „Mert nagy dolgokat cselekedett velem a Hatalmas, és szent az ő neve.” Az állandóan ismétlődő táncos karakterű kísérő téma felett a bachi szövegkezelés egyik jellemző sajátossága, hogy az értelmileg fontos szavakat gazdag melizmával emeli ki az énekszólamból.

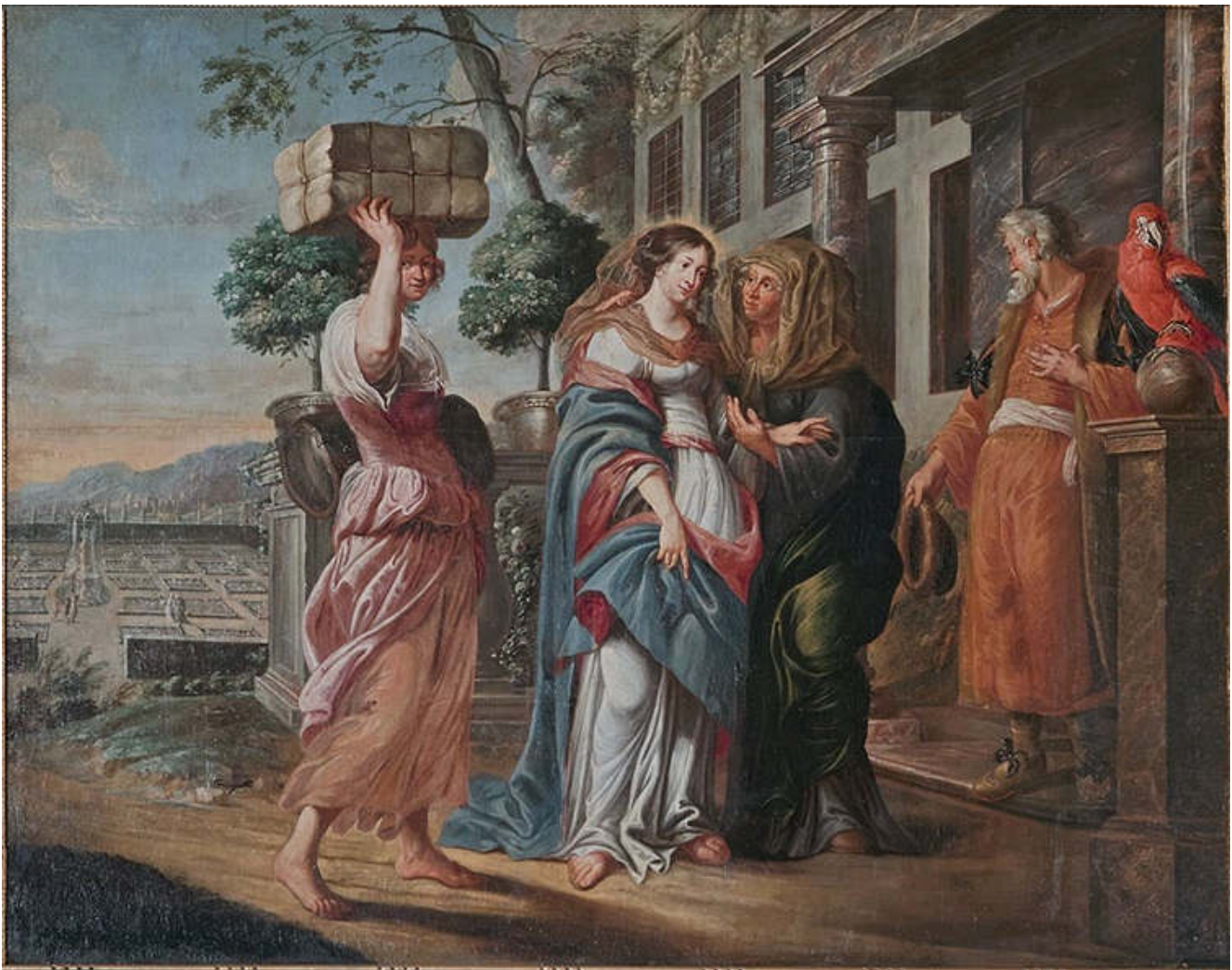
A következő tétel a könyörületesség alapgondolatát fejt ki: alt és tenorszólamból kettősét két hegedű, két fuvola és continuo kíséri. Az egyenletes lüktetésű, nyugodt, hajlékony dallamvonalú szólamból bensőségesen adják vissza a soron következő himnuszsort: „És irgalma nemzedékről nemzedékre megmarad azokon, akik őt félik” („Et misericordia...”).

A bibliai szöveg ritmusa a következő három versszakban jellegzetesen felgyorsul, izgatottá, dinamikusává válik. Az eddig egységesen lírai alaphangulatú himnusz most drámai ellentétpárokat sorakoztat fel: „Hatalmas dolgokat művelt karjával, szétszórta azokat, akik szívük gondolatában felfuvalkodtak. Ledöntötte a hatalmasokat trónjukról, és felmagasztalta az alázatosokat. Éhezőket töltött be javakkal, és gazdagokat küldött el üresen.”

Bach nagyszerű érzékkel követi a bibliai szöveg által kínált dramaturgiát. A megelőző bensőséges hangulatú duett után drámai, zenekar kíséretes kórustétel következik, mely az első képi kontrasztot tartalmazó himnusz sorra épül. A pontozott ritmusú nyitó akkordtömbök erőt, biztonságot sugároznak, majd a folytatásban Bach hallatlan leleménnyel készíti elő a szöveg második részét, a „felfuvalkodottak” zenei képét. A „dispersit superbos” / „szétszórta a gögösöket” szavaknál hirtelen fellazul az addig sűrű, gazdag polifóniával kidolgozott szöveg, és az egymás után belépő szólamból szinte zenei látomásként

vetítik elénk a „szétszóródás” mozzanatát. Megfellebbezhetetlen ítéletként hangzik ezután az Adagio tempóra lelassított befejezés, mely súlyos, disszonáns akkordjaival a „szívük gondolatában felfuvalkodottak”-at szimbolizálja.

A kórustételt követő tenor- és altária egy-egy zenei alapkarakteren belül él az ellentétek kifejezésével. A „Deposuit potentes” kezdetű 8. szám hegedűkkel és continuóval kísért tenorszólama egyetlen izgatott, lázas, harcias kitörés. Bach zenei szimbolizmusának újabb szép példája az ária csodálatosan kifejező dallamvonala. A mondat első felében – „Deposuit potentes de sede” – a hatalmasok ledöntését felülről aláhulló téma jelképezi, míg az „et exaltavit humiles” („És felmagasztalta az alázatosokat”) szövegrésznél szélesívű, alulról felfelé magasodó tematika szólal meg.

XVII. századi ismeretlen művész alkotása Mária és Erzsébet találkozásáról

A 9. szám a harmadik ellentétpárra épülő himnuszvers megzenésítése, melynek előtagja előbb az éhezők éhségének csillapításáról énekel, majd

feltűnnek a gazdagok, akiket ítéletével elküld az Úr. A kezdősor irgalmas, könnyөрүletes hangulatának megfelelően Bach gyönyörű altáriát komponált ezen a helyen, melynek bensőséges meleg színeihez a concertáló két fuvola szólama is hozzájárul. A szöveg képszerűségét a gazdagok megjelenítésénél a hangszerelésre vetíti ki a zeneszerző. Az „et divites divisit inanes” („és gazdagokat küldött el üresen”) szövegrésznél Bach egyedül, mintegy „üresen” hagyja az altszólam lekerekítését, oly módon, hogy az addig állandóan kíséző két fuvola egyszer csak elhallgat, és csupán a continuót hallhatjuk elmaradhatatlan támaszként.

A 10. számban a Magnificat egyik legköltőibb, legcsodálatosabb tétele következik. Szövege szerint Izrael felkarolásáról szól, zenei megvalósításában pedig talán a művön belül az egyik legtöbb gonddal kifaragott finommívű munka. Két szoprán és egy alt együttese oboa és continuo kísérettel. A női hangok érzékeny dallamrajzú szólamai csodálatos harmóniákba ötvöződnek, melyekhez felejthetetlen színként a 4. ütemben kapcsolódik az oboa témája, hosszú kitartott hangokban végig énekelve a Magnificat egyik ősi gregorián dallamát.

A mű 11. számaként az utolsó himnuszor megzenésítése következik, mely tartalmát tekintve már csak kiegészítése a korábbi gondolatoknak: „Amint szólott atyáinkhoz és az ő magvához mindörökké”. A megelőző bensőséges hangulatú tétel után dramaturgiailag a Magnificat diadalmasnak szánt befejezését kellett előkészítenie a zeneszerzőnek. Bach nagyszerű átmenetként, mintegy formai crescendóként ötszólamú kórusfúgát komponált erre a helyre.

Ezután diadalmas Gloria-tétellel zárul a kompozíció a teljes zenekar és a kórus közreműködésével. A Szentháromságot dicsőítő tétel bevezetése homofon akkordok és triolás mozgású, polifon zenei anyag ellentétére épül, majd váratlan meglepetésként a nyitó tétel zenei anyagát idézi vissza Bach! A gondolat mélyebb értelmét ismét a bibliai szöveg teszi érthetővé: „Sicut erat in principio”, „Miként kezdetben vala”... - halljuk a kórus szólamaiban. Bach zenei nyelvének beszédessége, szimbolikája így vetül ki a kompozíció nagyformájára, és válik a Mű egészének formaszervező, összetartó erejévé.

G. F. Händel: Dettingen Te Deum
J. S. Bach: Magnificat in D

Szeretettel meghívjuk a
KammerChor Hofheim (D)
és a
Budapesti Monteverdi Kórus

2016. május 28-án, szombaton 20 órakor kezdődő hangversenyére a
Szent István Bazilikába
(1051 Budapest, Szent István tér 1.)

Közreműködnek:

Darázs Renáta – szoprán
Kis Dóra – mezzo
Kiss Edit – alt
Megyesi Zoltán – tenor
Jekl László – basszus
Krasznai Gáspár – continuo

Budapesti Vonósok
Hangversenymester – Pilz János
Művészeti vezető – Botvay Károly

Vezényel:

Hans-Georg Dechange (D)
és
Kollár Éva

Belépőjegyek 3000 Ft-os áron a helyszínen válthatók

J. S. Bach: Magnificat in D

Budapesti Monteverdi Kórus és a KammerChor Hofheim (D) hangversenye a Szent István Bazilikában (2016. május 28.)

Közreműködnek:

Darázs Renáta – szoprán

Kis Dóra – mezzo

Kiss Edit – alt

Megyesi Zoltán – tenor

Jekl László – basszus

Krasznai Gáspár – continuo

Budapesti Vonósok

Hangversenymester – Pilz János

Művészeti vezető – Botvay Károly

Vezényel: Kollár Éva

A Szabolcsi Bence-díjjal elismert **Szónyiné Szerző Katalin** a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja Erkel Emlékplakettel (2010) kitüntetett zenetörténész, művészeti író az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának nyugalmazott vezetője. Zenetudományi tanulmányait a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetudományi tanszakán végezte, ahol 1976-ban diplomázott. Főbb művei: Erkel centenáriumi kiállítás főrendezője az OSZK-ban (1993); A Liszt-körhöz tartozó Mihalovich Ödön (1842–1929) életművének monográfiája. Tudományos kutatóként fő területe a 19. századi magyar zenetörténet, azon belül a zenei hungarizmusok – Brahms *Magyar táncai* forrásainak – feltárása, nemzeti dallamaink története, Erkel, Liszt és a magyarországi Liszt-kör munkássága. A nemzeti könyvtár Zeneműtárának vezetőjeként kezdeményezte és levezette a 19. századi Magyar Nemzeti Színház muzeális kottatárának könyvtári és tudományos rendezését. A Zeneműtár hangarchívumának 1956 októberében elpusztult lemezállománya pótlásával, magángyűjtemények tervszerű felvásárlásával, továbbá egy japán kormányzati segéllyel elnyert komplex stúdió-berendezés kiépítésével lehetővé tette az OSZK keretein belül megvalósítható korszerű Nemzeti Hangarchívum felállítását.